

László Gábor – Bősze Péter

Nyílt oktatási tartalmak New Line Net

Bevezetés

Szinte már közhely a fogalom és a megközelítés, mely szerint felgyorsult világban élünk, ahol a tudás felezési ideje lerövidül, az információk mennyisége exponenciális mértékben növekszik, az információfogyasztási szokások átalakulnak. Az információhoz való hozzáférés ideje lerövidült, a hozzáférés – fizikai – költségei lecsökkentek. Ezek a megállapítások azonban csak az információ mennyiségét és nem annak minőségét jellemzik általában.

A végfelhasználók részéről az elektronikus, távoli hozzáférés sok esetben az ingyenesség érzetét kelti valamilyen formában. A hagyományos jogértelmezések, etikai és erkölcsi megfontolások sok esetben csődöt látszanak mondani. Az üzleti modellek ki- és átalakulóban vannak próbálva megfelelni a digitális kihívásnak, felhasználói elvárásoknak és a megváltozott információfogyasztási szokásoknak – szem előtt tartva a szektor jövedelmezőségi szintjének fenntartását, vagy akár növelését.

Nyílt (oktatási) tartalmak

A Nyílt Oktatási Tartalmak (Open Education Resources, OER) fogalmát az UNESCO 2002-ben tartott fórumán alkották meg (Forum on the Impact of Open Courseware for Higher Education).^{1,2} Tíz évvel később, 2012. június 20–22 között Párizsban, az UNESCO Nyílt Oktatási tartalmakról szóló Világkongresszusán^{3,4} elfogadták a Nyílt Oktatási Tartalmakról

¹ Johnstone, Sally M.: Open Educational Resources Serve the World (2005). <http://www.educause.edu/ero/article/open-educational-resources-serve-world> (Utolsó letöltés: 2012. május 7.)

² How has UNESCO supported OERs? <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/access-to-knowledge/open-educational-resources/how-has-unesco-supported-oers/> (Utolsó letöltés: 2012. május 7.)

³ World Open Educational Resources Congress. <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/events/calendar-of-events/events-websites/world-open-educational-resources-congress/> (Utolsó letöltés: 2012. július 1.)

⁴ Simon Tamás és dr. Főző Attila László utazási beszámolója a világkongresszusról: <http://www.unesco.hu/nevelesugy/unesco-oer-konferencia> (Utolsó letöltés: 2012. július 4.)

szóló nyilatkozatot (2012 Paris OER Declaration).⁵ A nyilatkozat ajánlásokat fogalmaz meg a kormányok számára a nyílt oktatási tartalmakkal kapcsolatban.⁶

Neil Butcher az UNESCO stratégiai szakértője előadásában azokról az oktatási fejlesztésekről, nagymértékű változásokról beszélt, amelyek például Guyanában valósultak meg. Ebben a dél-amerikai országban nem volt elegendő forrás oktatási tartalom készítésére, tankönyvek létrehozására és nem volt a helyszínen megfelelő oktatási szakember sem. Az OER-utakat választva állították össze a szükséges tartalmakat már létező, nyílt hozzáférésű tananyagokból. A költségek így az 1/5-ébe kerültek a hagyományos megoldáshoz képest, ráadásul a korábban készült tartalmakat is újrafelhasználták. A helyi példán keresztül is érzékelhető szakemberhiány miatt Butcher hangsúlyozta, hogy a tartalmak mellett mennyire fontos a tanárok képzése és továbbképzése az IKT⁷ tekintetében.^{8,9,10}

„OER típusú tartalom egy egyszerű tankönyv is lehet, de az információs technológia sokat tehet hozzá a másolás, terjesztés, felhasználás, és ami még fontosabb, az újrafelhasználás tekintetében.”¹¹ Az OER tartalmak alatt elsődlegesen az elektronikus forrásokat, az elektronikus megjelenési formákat szokták érteni, amelyek kezeléséhez szükséges bizonyos mértékű IKT kompetencia. Az UNESCO korábban is kiemelt figyelmet szentelt az IKT eszközök tanárképzésben történő alkalmazására, integrálására, használatára, valamint a tanárok IKT kompetenciájának fejlesztésére, és jelenleg is élen jár ezen kezdeményezések tekintetében.¹²

A nyílt oktatási tartalmak létrehozása és felhasználása a fogalmak további tisztázása nélkül nem érthető meg, mivel ezek a fogalmak szoros összefüggésben állnak egymással és közös alapokból táplálkoznak.

⁵ 2012 Paris OER Declaration,

http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/Events/English_Paris_OER_Declaration.pdf (Utolsó letöltés: 2012. július 19.)

⁶ Az UNESCO Nyílt Oktatási Tartalmakkal foglalkozó portálja: Open Educational Resources <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/access-to-knowledge/open-educational-resources/>

⁷ IKT – Infokommunikációs technológiai eszközök gyűjtőfogalma, az angol ICT – Information and communications technology fogalmi rövidítése.

⁸ Lásd 4.

⁹ Az UNESCO ajánlása: Tanárok IKT kompetenciái <http://www.unesco.org/new/en/unesco/themes/icts/teacher-education/unesco-ict-competency-framework-for-teachers/>

¹⁰ A cikk későbbi részében bemutatásra kerül a Wikipedia hasonló projektje.

¹¹ Lásd 4.

¹² The Use of Distance Education and Information and Communication Technologies. In Resta Paul (ed.): Teacher Education: Trends, Policy and Strategy Considerations UNESCO International Sub-regional Seminar, 21–23 November 2002. 62–70

Elektronikus elérhetőség: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001334/133486e.pdf> (Utolsó letöltés: 2012. július 4.)

A nyíltság paradigmája¹³

A közösségi oldalak és a Wikipedia megjelenése és gyors növekedése, valamint a „wiki”¹⁴, mint technológia elterjedése és intenzív használata jellemzi a Web2-ként is említett korszakot. Kelty¹⁵ szerint a végbemenő változásokat a szabad szoftverek megjelenésének és hatásainak szemszögéből lehet megérteni.

Marshall McLuhan kanadai gondolkodó által az 1960-as évek elején megalkotott fogalom a „Világfalu”^{16,17} mára valóra vált – az általa megjósolt –, az egész bolygót átfogó elektronikus kommunikáció világában élünk, az Internet – részeként a Word Wide Web-bel – összeköti a világ négy égtáját.

Az internet és az azt megelőző hálózatok teremtették meg a szabad szoftverek fejlesztését, a kooperáció lehetőségét a fejlesztők, és a résztvevők között. A nyílt modell alakváltozatai ma már nem csak a szoftverek fejlesztéséről szólnak, azonban alapjait ezek tették lehetővé. A nyílt modell legújabb alakváltozatát a tömeges részvétel és az együttműködés jellemzi, túllépve a fejlesztői közösségeken, magába foglalja a társadalmat és a gazdaságot is. A fogalmat „wikinomics” – a magyar nyelvű fordítása „wikinómia” – Don Tapscott 2006-ban megjelent könyvében vezette be. A technológiai forradalom, a demográfiai, a társadalmi és a gazdasági változások együttesét hívja így. A wikinómia alapelvei a nyíltság, az egyenlőség, a részvétel és a globális gondolkodásmód.¹⁸

¹³ A komplex fogalmi rendszert jól mutatja, hogy az „open”, azaz „nyílt” kezdetű szavak számos esetben átfedést mutatnak, sokszor hiányoznak az egyértelmű definíciók. Például a magyar nyelvben a nyílt oktatási tartalmak szinonimájaként szabad oktatási tartalomnak is szokták nevezni. A cikknek nem célja pontos definíciós keretrendszert felállítani a nyílt/szabad jelentésváltozatai tekintetében, annyit azonban mindenképpen meg kell jegyezni, hogy az eredeti jelentésváltozatok között tartalmi különbségek is megtalálhatóak, az üzleti modellek esetében jelentősebb különbségek mutatkoznak.

A nyílt paradigmáról, annak háttéréről, a szavak pontosabb keretrendszeréről László Gábor doktori disszertációjában található bővebb háttér-információ. A cikk ezen részének feldolgozása is részben a hivatkozott művön alapul. László Gábor: *A nyílt forráskódú szoftverek társadalmi-gazdasági hatásainak feltárása a központi kezdeményezések tükrében* (2009).

http://www.omikk.bme.hu/collections/phd/Gazdasag_es_Tarsadalomtudomanyi_Kar/2009/Laszlo_Gabor/ertekez-es.pdf (Utolsó letöltés: 2012. július 4.)

¹⁴ A wiki (illetve WikiWiki, kiejtése [wiki], [wiki] vagy [viki]) a hipertext rendszerek egyik fajtája, vagy pedig maga a szoftver, ami ennek készítését lehetővé teszi. A wikiwikiweb olyan webhely, amely wiki rendszer szerint, ennek felhasználásával működik, vagyis lehetővé teszi azt, hogy a szerkesztők (vagy általános esetben bárki) a laphoz új tartalmakat adjanak, vagy azon tartalmat módosítsanak. A név maga a hawaii wiki wiki kifejezésből ered, ami „fürgét” vagy „nagyon gyorsat” jelent. A Honolulu Repülőtéren a terminálok közötti járatokat nevezik Wiki Wiki Busnak, azt szándékozásként jelezni, hogy a járatok gyorsan közlekednek. Forrás: Wikipedia

¹⁵ Kelty: *Two bits. The Cultural Significance of Free Software* (2008). A *Two Bits* könyv letölthető a webről is különböző formátumokban. Forrás: <http://twobits.net/> címről. (Utolsó letöltés: 2009. február 1.)

¹⁶ McLuhan, M.H.: *The Gutenberg Galaxy*. University of Toronto Press, Toronto, 1962.

¹⁷ McLuhan az akkoriban kiépülőben lévő globális, műholdas távközlési rendszerek és a televízió rohamos terjedése alapján vonta le azt a következtetést, hogy a távközlés fejlődése az öt kontinensen szétszórt emberiséget egy világ(méretű) falu lakóivá változtatja.

¹⁸ Tapscott, D.–Williams, A. D.: *Wikinomics*. Portfolio, 2006. USA

Tudományos (könyv)kiadás

A nyílt hozzáférés modell egyik életre hívó alapgondolata annak az ellentétnek a feloldása volt, hogy az államilag finanszírozott, naprakész tudományos kutatások és fejlesztések eredményeiről csak a tudományos folyóiratok tudósítanak megfelelő mélységben és hitelességgel. Ezeket a folyóiratokat azonban profitorientált kiadók adják ki, akik előfizetési díjakat szednek a különböző tudományos társaságoktól, felhasználóktól, így az a paradox helyzet áll elő, hogy egy államilag finanszírozott kutatás eredményeiért, egy másik államilag fenntartott intézménynek, például könyvtárnak fizetnie kell. Többek között ez a gondolatmenet hozta létre 2000-ben a Budapest Open Access Iniciatívát, amely elsőként definiálta a nyílt hozzáférés modelljét.¹⁹

A nyílt hozzáférés fogalmi rendszerei a szoftverekhez hasonlóan keverednek, a pontosításukra Bánhegyi²⁰ 2006-ban így mutatott rá: „a „szabad hozzáférés” generikus, csaknem teljesen kilúgozott fogalom, csupán akadálytalan, díjfizetés nélküli elérést jelent, további felhasználásról, egyéb dolgokról nem árul el semmit. Az „open access”, a „nyílt hozzáférés” viszont magába foglal egy sor feltételt és szabályzót; a közlemény integritásának megtartása, a szabályos idézés köteleme stb. Tanulmányok, könyvek, írások tucatjai foglalkoznak a nyílt hozzáférés üzleti modelljeivel²¹ (OA business models) – magától értetődő, hogy ezek nem a „szabad hozzáférés” üzleti modelljei.”

Kutatók tiltakozása

2012 elején a The Cost of Knowledge²² honlapon tudósok tiltakozást indítottak a tudományos lapok egyik legnagyobb kiadója, a holland Elsevier kiadóvállalat ellen, annak üzleti stratégiája miatt. A tiltakozáshoz rövid időn belül több mint hatezer kutató csatlakozott. A tudósok „azt követelik, hogy ne kelljen többé horribilis összegeket fizetniük, ha valaki hozzá akar férni azokhoz a tudományos eredményekhez, amelyek közpénzen születtek. A bojkotthoz számos magyar kutató is csatlakozott, többek között a Semmelweis Egyetem

¹⁹ Bővebben: Az Open Access Initiative hivatalos oldala: <http://www.openarchives.org/>, Budapest Open Access Initiative: <http://www.soros.org/openaccess/>, Directory of Open Access Journals: <http://www.doaj.org/>

²⁰ Bánhegyi, Zs.: Fogalmi és terminológiai zavar: az Open Access NEM „szabad hozzáférés”! *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2006/3. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4334&issue_id=470. (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)

²¹ Az üzleti modellek és egyéb háttéranyagok magyarul a *Nyílt Hozzáférés* hazai tájékoztató portálján: <http://www.open-access.hu/>

²² The Cost of Knowledge, <http://thecostofknowledge.com/>

vezetősége és a Szegedi Tudományegyetem munkatársai is.”²³ A tiltakozás ismét ráirányította a figyelmet a nyílt hozzáférésre.

„Szabad hozzáférésűvé kell tenni a tudományos folyóiratokat” – mondta Pálincás József az MTA elnöke, a Science Europe²⁴ igazgatótanácsának tagja, a szervezet brüsszeli közgyűlésének legfontosabb üzenetét.²⁵ „Manapság még a jelentős erőforrásokkal rendelkező kutatást végző szervezeteknek is gondot okoz a legrangosabb tudományos szaklapok megnövekedett előfizetési díjainak kigazdálkodása – hangsúlyozta *Pálincás József* – A probléma megoldása érdekében szabad hozzáférésűvé kell tenni a tudományos kiadványokat.”

A finanszírozási modell esetében a publikációs díjak jönnek számításba, amit a szerző, illetve az intézménye, vagy a kutatást finanszírozó támogató fizetne a megjelenésért. A publikáció a felhasználó számára szabadon elérhető lenne.

Szerzői jog és szellemi közjavak

A világháló nagyszerű új lehetőségeket teremtett a tudásmegosztáshoz, a kultúra terjedésének új formáihoz, az alkotások megosztásához. Azonban az internet megjelenésével és ezekkel a változásokkal a jog nem tudott lépést tartani. A szerzői jog fő célja a szellemi alkotások minél erősebb védelme, ami azonban sokszor a szerző saját jogait is csorbítja, amennyiben szabad felhasználásúvá szeretné tenni művét. A jelenlegi szerzői jogi törvények problémáinak elkerülésére jött létre, a Creative Commons („kreatív közjavak”) egy nonprofit szervezet, melynek célja az olyan kreatív művek mennyiségének növelése, melyeket mások jogszerűen megoszthatnak egymással vagy felhasználhatnak a saját műveikhez. A szervezet fő tevékenysége a Creative Commons licenck kiadása. Lessig (2005) *Szabad Kultúra*²⁶ című művében alaposan körüljárja a szellemi tulajdon, a szerzői jog kialakulását és szerepét, a jelenlegi rendszer visszasságait és azokat a problémákat, amiket az internet idézett elő ezen a területen, valamint elemzi a szellemi közjavakat is.

²³ HVG (2012. 02. 22.) A tudás ára, http://hvg.hu/hvgfriss/2012.08/201208_a_tudas_ara (Utolsó letöltés: 2012. június 24.)

²⁴ Science Europe: <http://www.scienceeurope.org/>

²⁵ MTA – Szabad hozzáférésűvé válhatnak a tudományos szaklapok (2012. 05. 24.) <http://mta.hu/tudomanydiplomacia/szabad-hozzaferesuve-valhatnak-a-tudomanyos-szaklapok-129969> (Utolsó letöltés: 2012. június 4.)

²⁶ Lessig, L.: *Szabad kultúra – A kreativitás természete és jövője*. Kiskapu Kft, 2005. A könyv szabadon letölthető a <http://www.szabadkultura.hu/> weboldáról.

A szabad dokumentációs licencek egyik előnye éppen az, hogy a tartalmak nem veszhetnek el. A Wikipedia a használat utáni fizetés (pay-per-view)²⁷ modelljével szemben is nagy sikereket ért el.

A Wikipedia egyik projektje a 2008/9 Wikipedia Selection for Schools.²⁸ A projekt keretében egy DVD-t adtak ki elsősorban a nagy-britanniai tantervet alkalmazó iskolák számára. A projekt előző fázisában kiadott DVD a harmadik világbeli iskolák segítségére készült. A DVD a Wikipediából válogatott 5500 cikket tartalmaz, amely a projekt weboldala szerint 20 kötetes enciklopédiának felel meg, 34 000 képpel és 20 millió szóval.

A szerzői jog érdekes kérdései

A hazai felsőoktatási intézmények esetében megoldatlan a szakdolgozatok tárolása. A bekötött példányok kiszorulnak a raktárakból a könyvtárak fizikailag véges tárolókapacitása miatt. A technológia már adott, hogy a korábban papír alapon begyűjtött dolgozatokat elektronikusan archiválják, az új dolgozatokat pedig már elektronikusan is le kell adniuk a hallgatóknak. Jogi kérdések azonban még akadályozzák a megoldást, amire a könyvtárosok KATALIST listáján zajlott diskuszió is jól rávilágít. „A szakdolgozat nem nyilvánosságra hozott mű (kézirat), minden joggal a szerző rendelkezik. Mivel nem lett nyilvánosságra hozva, nem vonatkozik rá az Sztj. „szabad felhasználás” köre (Sztj. 33. § (1) bek.) Emiatt törvényesen még idézni sem(!) lehetne belőle, bár a gyakorlatban idézik és hivatkozzák.”²⁹

Máder Béla, a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának főigazgatója szerint: a „szakdolgozatok nem nyilvános dokumentumok, íróik nem széles körnek szánták, ezért a dolgozatok csak a szerzőik engedélyével hozhatók nyilvánosságra. [...] Ez a szabály a plágium korlátozására is alkalmas: ha szabadon hozzáférhetőek lennének az írások, könnyű lenne másolni belőlük.”³⁰

Ezzel a nézőponttal a szerzők vitába szállnak, mivel véleményük szerint ha (elektronikusan) szabadon hozzáférhetőek lennének a dolgozatok – természetesen a megfelelő indokkal és megfelelő időtartamra titkosított dolgozatok kivételével a titkosítás ideje alatt – az

²⁷ A pay-per-view üzleti modell a tudományos publikálás területén is megszokott. Viszont ezen a területen is megfigyelhető a nyílt modell hatása, a nyílt hozzáférés kezdeményezése.

²⁸ 12008-09 Wikipedia for Schools goes on-line (2008), http://en.wikinews.org/wiki/2008-09_Wikipedia_for_schools_goes_online és <http://www.soschildrensvillages.org.uk/charity-news/2008-wikipedia-for-schools.htm>, 2008/9 Wikipedia Selection for schools <http://schools-wikipedia.org/>

²⁹ Szabó G. Tibor: *Re: [KATALIST] szakdolgozatok elektronikus feltöltése* <http://katalist-to-feed.blogspot.hu/2011/02/re-katalist-szakdolgozatok-elektronikus.html> (Utolsó letöltés: 2011. szeptember 19.)

³⁰ *Diplomamunka: csak a szerző engedélyével adható ki – néhány megsemmisült* (2012. május 3.) http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/diplomamunka_csak_a_szerzo_engedelyevel_adhato_ki_-_nehany_megsemmisult/2277385/ (Utolsó letöltés: 2012. június 15.)

éppen hogy megkönnyítené a plágiumkeresést. Számos olyan program és szolgáltatás létezik, amely megfizethető áron, automatizált plágiumkeresést végez az Interneten megtalálható tartalmak alapján. Természetesen, bármely ilyen jellegű szolgáltatás csak kiegészíti és segíti, semmi esetre sem helyettesíti a konzulens és bíráló munkáját. A nyilvánossággal kapcsolatban pedig talán elérhető lenne, hogy a szerzők felelősségteljesen átérezzék, súlya van annak a dolgozatnak, amit kiadnak a kezük közül, ezzel (valószínűleg) növelhető lenne ezen dolgozatok minősége is.

Összefoglaló: *A cikkben a szerzők vitaindító gondolatokat fogalmaztak meg, a nyílt oktatási tartalmakhoz kapcsolódó széles elméleti háttér és gyakorlati alkalmazások rövid bemutatása által. A szerzők napjaink aktuális – a közbeszédben is megjelenő – jelenségeit is érintették a repozitóriumok kérdésköre, a forrásokhoz való hozzáférés, azok költségei, valamint a források felhasználásának kérdéskörei által. A nyílt oktatási tartalmak területén pozitív elmozdulás figyelhető meg a gondolkodásban, amire a pályázatok is kiemelt figyelmet fordítanak. A cikk zárásaként álljon itt a TÁMOP 2008-ban megjelent „Építő közösségek” - közművelődési intézmények az egész életen át tartó tanulásért elnevezésű pályázatából egy fontos kiemelés. „A kulturális szakterület szakemberei komplex képzésének kidolgozása és megvalósítása” alkomponens megvalósítása esetén elvárás: „az elkészült tananyagok (beleértve a kifejlesztett módszertani segédanyag, tematika, tananyag) on-line nyilvánosságra hozása, távoktatási anyag szabad hozzáférhetőségének biztosítása és bárki számára ingyenes hozzáférés biztosítása, a fenntartási időszak végéig.”³¹*

³¹ TÁMOP-3.2.3/08/2 – A közművelődés a nem formális és informális tanulás szolgálatában
http://www.nfu.hu/download/14916/323_2kor_konverg_felhivas.pdf 6.oldal (Utolsó letöltés: 2012. június 4.)